

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 9166
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Будник Олени Богданівни

на дисертацію **Шишак Андріани Михайлівни**

на тему **«Формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів
в умовах диджиталізації початкової освіти»**, представлену на здобуття
наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 013 Початкова освіта

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язку із планами відповідних галузей науки. У сучасних умовах цифровізації всіх сторін суспільного життя та упровадження концептуальних засад реформи «Нова українська школа» актуалізується проблема розвитку цифрової грамотності учасників освітнього процесу, адже серед ключових компетентностей здобувачів освіти у Державному стандарті початкової освіти чільне місце належить інформаційно-комунікаційній (інформаційно-цифровій) компетентності.

На основі вивчення наукових праць, аналізу освітнього процесу в початковій школі та досвіду роботи педагогів дисертантка виокремлює низку суперечностей, що переконливо доводять своєчасність проведеного дослідження: 1) між вузьким розумінням інформаційно-цифрових умінь (як суто технічних) та їхнім реальним, значно ширшим змістом, чим акцентовано авторкою на потребі комплексного підходу до їх формування; 2) між необхідністю раннього формування цих умінь і віковими психологічними особливостями молодших школярів, що створює певні труднощі (і це є свідченням розуміння дисертанткою специфіки цільової аудиторії); 3) між потенціалом цифрових засобів для розвитку компетентностей і наявними

ризиками для фізичного і ментального здоров'я учнів, що демонструє зважений підхід до використання цифрових технологій; 4) між потребою наскрізного формування інформаційно-цифрових умінь у межах усіх освітніх галузей та обмеженістю їх реалізації переважно лише інформатичною освітньою галуззю, і цим вказує на проблему міжпредметної інтеграції в початковій школі; 5) між необхідністю формування інформаційно-цифрових умінь в умовах диджиталізації та відсутністю розробленої комплексної методики, що засвідчує практичну значущість і новизну рецензованого дисертаційного дослідження. Отож, зважаючи на стрімкі темпи цифровізації освіти, проблема розвитку інформаційно-цифрових умінь у молодших школярів набуває особливої актуальності та стає об'єктивною вимогою сучасності.

Дослідження виконано відповідно до плану кафедральної науково-дослідної роботи «Теоретико-методичні засади розвитку освітніх технологій у закладах дошкільної та початкової освіти» (0120U105364), а також під час виконання завдань перспективного плану розвитку наукового напрямку Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Інновації в дошкільній та початковій освіті».

Найбільш істотні наукові результати роботи.

1. Дисертанткою на належному науковому рівні проаналізовано нормативно-правове забезпечення сучасної освіти України, зокрема: Рамку цифрової компетентності для громадян України або DigComp UA for Citizens (2021), Концепцію розвитку цифрових компетентностей (2021), Державний стандарт початкової освіти (2018) та інші, а також праці сучасних українських і зарубіжних учених, присвячених питанням цифровізації освіти.

2. Науковий апарат дослідження А. М. Шишак відповідає вимогам, що пред'являються до дисертаційних робіт. Авторкою на високому науковому рівні здійснено *аналіз (уточнення) сутності і змісту базових понять дослідження*, як: «інформаційно-цифрова компетентність», «інформаційно-комунікаційна компетентність», «цифрова інформація», «онлайн-комунікація», «диджиталізація», «інформатизація», «комп'ютеризація» та ін. Зокрема, «диджиталізацію освіти» дисертантка визначає як «процес переведення інформації та комунікації у сфері освіти в цифрову форму»; «диджиталізацію початкової освіти» – як «ланку диджиталізації освіти і процес, який охоплює переведення інформації та комунікації у сфері початкової освіти в цифрову

форму», а відповідно «інформаційно-цифрові вміння молодших школярів» трактує як «комплекс здатностей учнів 6–10 років відносно усвідомлено опрацьовувати цифрову інформацію, зокрема й комунікувати онлайн, і добирати відповідні засоби ІКТ та алгоритми дій з ними для реалізації власного запиту».

Варто зазначити, що чітке визначення та структурування базових термінів є фундаментальною умовою для успішного наукового дослідження. Тому позитивним аспектом є те, що А. М. Шишак достатньо глибоко трактує сутність поняття «інформаційно-цифрові вміння молодших школярів», що є ключовим у дослідженні, при цьому змістовно виокремлює чотири групи цих умінь, а саме: вміння шукати та оцінювати цифрову інформацію (види: вміння шукати інформацію в інтернеті, вміння критично оцінювати цифрові дані), вміння добирати й використовувати цифрові засоби (види: вміння обирати необхідні для виконання навчального завдання цифрові засоби, вміння добирати та використовувати цифрові засоби для онлайн-комунікації, вміння створювати та редагувати цифровий продукт), вміння взаємодіяти онлайн (види: вміння нетикету, вміння безпечно поводитися в інтернеті), вміння самостійно виявляти та вирішувати елементарні технічні проблеми (види: вміння виявляти неполадки у роботі цифрового пристрою, вміння самостійно вирішувати елементарні технічні проблеми). Така класифікація демонструє системний підхід і глибоке розуміння дисертанткою предмета дослідження, що створює чіткі орієнтири для розробки педагогічних стратегій і методик формування цих умінь у початковій школі.

3. Дисертаційна робота «Формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів в умовах диджиталізації початкової освіти» характеризується ґрунтовною методологічною базою, що забезпечує всебічне розкриття окресленої проблеми. Реалізація поставленої мети і завдань дослідження орієнтована на інтеграцію низки ключових методологічних підходів – компетентнісного, системного, синергетичного, середовищного, діяльнісного, аксіологічного. Причому ці підходи знайшли своє практичне застосування у роботі, тобто А. М. Шишак не обмежується їх поверхневим оглядом, а здійснює переконливе обґрунтування необхідності упровадження. Приміром, *компетентнісний підхід* дозволив зосередитися на формуванні практичних навичок учнів, необхідних для успішної взаємодії в цифровому

середовищі; *системний* – уможливив забезпечення цілісного бачення процесу формування цих умінь, зокрема представлення диджиталізації початкової освіти як складної, динамічної системи, де кожен елемент впливає на кінцевий результат. Відповідно простежується використання *синергетичного підходу*, що акцентує на нелінійному характері освітніх процесів в умовах цифрової трансформації; *середовищний підхід* є критично важливим для розуміння впливу освітнього простору (як реального, так і віртуального), на формування зазначених умінь, створення сприятливого освітньо-розвивального цифрового середовища, що сприяє активному засвоєнню нових знань і навичок. Крім того, виокремлений А. М. Шишак *діяльнісний підхід* виступає основою для моделювання освітнього процесу в початковій школі, орієнтованого на активну пізнавальну діяльність здобувачів освіти у контексті формування інформаційно-цифрових умінь через безпосередню практичну взаємодію з цифровими інструментами. Нарешті, *аксіологічний підхід* уможливив формування у школярів належного ставлення до використання цифрових технологій, розвитку етичних норм поведінки в інформаційному просторі тощо. Варто наголосити, що ця сукупність методологічних підходів не тільки забезпечує наукову обґрунтованість дисертації, а й створює міцну основу для розробки практичних рекомендацій і методик, спрямованих на ефективне формування інформаційно-цифрових умінь у молодших школярів, засвідчує високий рівень методологічної культури дисертантки та забезпечує фундаментальність отриманих результатів.

4. Значення отриманих результатів для науки й практики, рекомендації щодо їх можливого використання.

Робота характеризується *науковою новизною*, яка полягає в тому, що авторкою вперше: визначено та експериментально перевірено педагогічні умови формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів у процесі диджиталізації початкової освіти (розвиток позитивної мотивації та ціннісного ставлення молодших школярів до оволодіння інформаційно-цифровими вміннями; формування навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів під час роботи з цифровою інформацією; створення освітньо-розвивального середовища початкової школи для формування у молодших школярів інформаційно-цифрових умінь; стимулювання конструктивно-продуктивної рефлексії під час опрацювання цифрової

інформації та онлайн-комунікації у здобувачів початкової освіти); змодельовано перебіг реалізації педагогічних умов формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів у процесі диджиталізації початкової освіти, що охоплює такі компоненти: мета, завдання, методологічні підходи (компетентнісний, системний, синергетичний, середовищний, діяльнісний, аксіологічний), принципи (єдності, цілеспрямованості, систематичності, методичності, індивідуалізації, здоров'язбереження, інтерактивності, гуманізму), педагогічні умови, групи інформаційно-цифрових умінь молодших школярів та їх компоненти як комплексного новоутворення (мотиваційний, змістовий, процесуальний, контрольний), напрями ефективного забезпечення диджиталізації початкової освіти, форми (урок, ранкова зустріч, челендж, флешмоб, дебати, інфохвилинка, офлайн-квест із застосування цифрових засобів, вебквест, майстерклас), методи і прийоми (метод кейсів, метод особистого прикладу педагога, інтерактивні методи, вправи (онлайн та офлайн), дидактичні ігри (онлайн та офлайн), рольові ігри, робота над відеофрагментами, робота над плакатами, робота над оповіданнями, робота над коміксами, бесіди, робота над пам'ятками, метод проєктів, метод самонавчання, рефлексивні вправи), засоби (підручники, цифрові пристрої (комп'ютер, смартфон, планшет, вебкамера, принтер, мікрофон), їх програмне забезпечення, онлайн-застосунки, електронні освітні ресурси, відеоролики, плакати, комікси, пам'ятки, навчальні опори), критерії сформованості інформаційно-цифрових умінь (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-результативний) та їхні показники для визначення рівнів сформованості інформаційно-цифрових умінь молодших школярів (низький, середній, достатній і високий).

До переваг дисертаційної роботи А.М. Шишак можна віднести її **безсумнівне практичне значення**, що полягає в розробці та успішному впровадженні в освітню практику початкових шкіл методики формування інформаційно-цифрових умінь у молодших школярів. Ця методика детально описана в авторських методичних рекомендаціях «Методика формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів у процесі диджиталізації початкової освіти» та слугує цінним інструментом для закладів загальної середньої освіти.

Наукова праця також вирізняється тим, що дисертанткою удосконалено зміст, форми та методи формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів із застосуванням інноваційних технологій в освітньому процесі початкової школи. Варто акцентувати, що розроблене дисертанткою методичне забезпечення характеризується різноманітністю та інноваційним потенціалом, а також відкриває нові можливості (перспективи) для ефективного формування інформаційно-цифрових умінь в учнів початкових класів.

Окрім того, у межах дослідження було створено діагностичний інструментарій для оцінки рівнів сформованості інформаційно-цифрових умінь молодших школярів, що охоплює мотиваційний, змістовий, процесуальний та контрольний компоненти; розроблено відповідні анкети для різних категорій респондентів (учнів, вчителів батьків), що, з однієї сторони, уможлиблюють виявлення критеріїв сформованості інформаційно-цифрових умінь, а з іншої, – потенціалу щодо їх формування.

Результати дисертації знайшли своє застосування також у системі підготовки майбутніх учителів початкових класів, зокрема на соціально-гуманітарному факультеті Західноукраїнського національного університету. Крім того, вони інтегровані в програму підвищення кваліфікації фахівців початкової освіти «Організація освітнього процесу в умовах цифрової трансформації початкової школи», що реалізується Центром післядипломної освіти. І це підсилює практичне значення дисертації та можливості застосування у професійно-педагогічній діяльності.

Результати дослідження упроваджено в освітній процес низки закладів, що здійснюють підготовку здобувачів освіти: закладу загальної середньої освіти I-III ступенів с. Нижбірок Васильковецької сільської ради Тернопільської області, ліцею № 80 Львівської міської ради, Обсіцької гімназії Березівської сільської ради Сарненського району Рівненської області, Підволочиського ліцею Підволочиської селищної ради Тернопільської області, Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 14 ім. Б. Лепкого Тернопільської міської ради Тернопільської області, Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 28 Тернопільської міської ради Тернопільської області, соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету.

5. Дисертація носить *експериментальний характер*. Проведений А.М. Шишак педагогічний експеримент, що охоплював 252 учні, 32 вчителі та батьків, складався з констатувального, формувального та контрольного етапів. Експеримент, який проведений упродовж 2021-2025 рр., достатньо грамотно спроектований для перевірки умов формування інформаційно-цифрових умінь у молодших школярів в умовах диджиталізації початкової освіти. Особливо варто відзначити, що дисертантка використала потужний діагностичний інструментарій, що дозволило їй на констатувальному етапі встановити статистичну подібність експериментальної та контрольної груп за початковим рівнем інформаційно-цифрових умінь. Похвально, що в роботі детально проаналізовано причини недостатньо високих показників сформованості цих умінь, серед яких: недостатня мотивація учнів, відсутність комплексної методики та відповідних дидактичних засобів, нерівність у забезпеченні цифровими пристроями, труднощі самоконтролю та самооцінки діяльності учнів початкової школи, що зумовлює поверховість засвоєння нових знань і вмінь тощо. На основі цих висновків дисертанткою розроблено авторську модель і методику для впровадження і перевірки запропонованих педагогічних умов формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів під час формувального етапу експерименту.

До речі, вражає своєю повнотою запропонована модель реалізації педагогічних умов формування відповідних умінь (рис. 2.5), оскільки, з однієї сторони, вона охоплює всі ключові аспекти дослідженої проблеми, а з іншої, – характеризується змістовністю і логічністю у своїй побудові, відображає глибоке розуміння дисертанткою сутності та необхідності імплементації інноваційних підходів до вирішення поставлених завдань.

Дисертантка використала сучасні методи і методики дослідження, що робить результати дослідження дійсно науковими, валідними. Проведений педагогічний експеримент підтвердив висунуту гіпотезу про те, що реалізація педагогічних умов (розвиток позитивної мотивації та ціннісного ставлення молодших школярів до оволодіння інформаційно-цифровими вміннями; формування навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів під час роботи з цифровою інформацією; створення освітньо-розвивального середовища початкової школи для формування у молодших школярів інформаційно-цифрових умінь; стимулювання конструктивно-продуктивної

рефлексії під час опрацювання цифрової інформації та онлайн-комунікації у здобувачів початкової освіти) сприятиме підвищенню в учнів початкової школи рівня сформованості інформаційно-цифрових умінь у процесі диджиталізації освіти.

Отже, логіка педагогічного експерименту, вірогідність і коректність інтерпретації його результатів заслуговують позитивної оцінки. Результати дослідницько-експериментальної роботи дозволили констатувати позитивну динаміку реалізації дослідних цілей.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами дослідження, здійсненого дисертанткою, і загалом, не викликають сумніву. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, достатньо переконливо аргументовані, оскільки спираються на належне теоретико-методологічне і методичне підґрунтя.

Джерельна база дослідження. У дисертації використано 242 джерела, з яких – 30 іноземними мовами, що є позитивним аспектом виконаної праці.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура дисертації виправдана логікою дослідження і послідовно розкриває основні завдання наукового пошуку. Вона засвідчує науково обґрунтований підхід дисертантки до досліджуваної проблеми крізь призму формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів в умовах диджиталізації початкової освіти.

Матеріал дисертації належним чином візуалізований. У додатках автором представлено корисний і цікавий матеріал теоретичного та емпіричного спрямування.

Повнота викладення результатів в опублікованих працях. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи висвітлено у 27 наукових публікаціях, з них: 6 – у наукових фахових виданнях України (категорія «Б»), 5 – в зарубіжних наукових періодичних виданнях (2 з них індексовано у Scopus та Web of Science), 15 – у збірниках наукових конференцій, 1 – у методичних рекомендаціях.

Дотримання норм академічної доброчесності. Під час аналізу дисертації не було виявлено жодних порушень академічної доброчесності (проявів плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації чи некоректного

цитування без належного посилання на джерела). Усьому тексту роботи притаманний єдиний стиль викладу. Дисертація є результатом самостійного наукового дослідження; всі ідеї та наукові положення належать дисертантці і були здобуті нею особисто.

Результати дослідження презентовано на численних науково-практичних конференціях різних рівнів.

Дискусійні положення, зауваження і побажання до змісту дисертаційної роботи.

1. У дослідженні висвітлено окремі аспекти диджиталізації освіти, зокрема початкової, в зарубіжних країнах (Естонії, Австрії, Великій Британії, Словаччині) (сс. 73–74). На нашу думку, доцільним було б здійснити порівняльний аналіз закордонних підходів до формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів. То ж у цьому контексті варто було б розглянути досвід країн-лідерів у цифровій освіті – Фінляндії, Канади, Японії тощо – для виокремлення спільних тенденцій, інноваційних практик і можливостей їх адаптації до українських реалій.

2. У дисертації презентовано авторську модель реалізації педагогічних умов формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів у процесі диджиталізації початкової освіти та методику її впровадження під час формувального експерименту. Водночас, для посилення практичної значущості дослідження, доцільно було б розглянути питання адаптації цифрових інструментів для потреб дітей з особливими освітніми потребами, тобто формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів з урахуванням особливостей психофізичного розвитку. Цей аспект є критично важливим у контексті розвитку інклюзивної освіти в Україні та значно розширив би сферу застосування отриманих результатів.

3. В окремих випадках дисертантці не вдалося уникнути декларативного та описового стилю, у теоретичній частині подекуди недостатньо критичного аналізу приведених автором досліджень.

4. У подальших наукових дослідженнях доцільно було б простежити рівень готовності молодих учителів початкової школи до використання запропонованих дидактичних матеріалів, ІКТ у період їх адаптації до професійної діяльності в Новій українській школі, передусім на предмет практичного застосування ними запропонованих у дослідженні методичних

положень. Водночас, зважаючи на цінний доробок дисертантки та практичний досвід роботи Центру післядипломної освіти (під час реалізації освітньої програми підвищення кваліфікації фахівців початкової освіти «Організація освітнього процесу в умовах цифрової трансформації початкової школи»), рекомендуємо ініціювати проведення курсів підвищення кваліфікації, онлайн-тренінгів для вчителів-практиків для розвитку в них професійних умінь для роботи з учнями в умовах дистанційного / змішаного навчання, формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів (у т.ч. на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника).

Загальний висновок.

Дисертація «Формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів в умовах диджиталізації початкової освіти» є самостійним дослідженням, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 21.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій (зі змінами) та пунктів 5-8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами, внесеними Постановами КМУ № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р. та № 507 від 03.05.2024 р., а її авторка – Шишак Андріана Михайлівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
директор Центру інноваційних освітніх технологій
«PNU Ecosystem» Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Олена БУДНИК

